

Montessorielever diskuterar upphovsrätt

17 november 2010 | Ulf Jämterud

Över hälften av alla unga i Sverige använder internet dagligen, och de flesta av dem kommer ofta i kontakt med material som skyddas av upphovsrätten. Hur ser de unga på sitt förhållande till detta material? Och hur tänker de kring eget material som de delar med sig av på nätet? Kolla Källan har träffat några elever på Montessoriskolan i Falun som delar med sig av sina funderingar kring upphovsrätt.

Under de senaste åren har upphovsrättsliga frågor diskuterats mycket flitigt på många områden i samhället: inom politiken, i medierna och inte minst i skolan. Flera uppmärksammade lagar som reglerar detta område har tillkommit, däribland den nya upphovsrättslagen från 2005 och IPRED-lagen från 2009. Lagarna har gjort att en del yngre har känt sig svikna av politikerna som vid flera tillfällen hade sagt att man inte kan kriminalisera en hel ungdomsgeneration. På många skolor pågår nu ett intensivt arbete för att göra eleverna medvetna om vilka regler som gäller, och man vill också få eleverna att förstå varför dessa regler är viktiga. En skola som har kommit långt i detta arbete är Montessoriskolan i Falun, en kommunal F-9-skola med omkring 200 elever.

Upphovsrätt på skolschemat

Marie Linder är lärare i svenska, SO och engelska på Montessoriskolan i Falun. Under hösten 2010 har Marie Linders lärarlag startat ett omfattande projekt med syfte att stärka elevernas kompetens när det gäller källkritik och upphovsrätt.

– Eleverna tycker att detta är jätteroligt och spännande, säger Marie Linder. Det berör dem starkt eftersom de använder nätet dagligen, både i skolan och hemma. Och de vill göra rätt.

Betyder då detta att eleverna på skolan aldrig gör något olovligt på nätet?

– Nej, säger Marie Linder. Förmodligen laddar flera av dem hem musik och annat från nätet. De är medvetna om att det är olagligt, men detta är något som sker på deras fritid. När det däremot gäller skolarbetet så är eleverna mycket noga med att inte använda olagligt material.

Det är inte helt självklart hur man som lärare bör agera i sådana här sammanhang, menar Marie Linder. I många fall är ungdomar uppväxta med uppfattningen att allt på nätet är fritt, och det kan vara svårt att få eleverna att ändra attityd. Dessutom är det inte alltid så lätt att veta precis vad som är rätt och fel i och med att tekniken ständigt förändras.

– Frågan är om vi ska försvara det som har varit, eller om vi ska vara öppna och tänka att det kommer något nytt, säger Marie Linder.

Det finns också en risk att lärare börjar agera moralpolis, och därför behöver skolan ta ställning till hur mycket man ska gå in i folks privatliv, menar Marie Linder.

– Vi har nöjt oss med att vara tydliga när det gäller elevernas skolarbete. Eftersom eleverna ofta publicerar sina arbeten på nätet är det avgörande att de vet vilka regler som gäller.

Eleverna tycker till om upphovsrätten

Vad säger då eleverna själva när det gäller upphovsrättsliga frågor? Kolla källan fick en pratstund med eleverna i årskurs 9 på Montessoriskolan, och det framkom tydligt att eleverna har fått en ökad förståelse för upphovsrätten genom projektet. Så här säger Lisbet Ersson:

– Innan det här projektet så tänkte jag inte så mycket på upphovsrätten när jag sökte på Google. Jag visste väl egentligen att vi inte får använda andras bilder hur som helst, men jag tänkte inte på det när jag var ute på internet. Om någon har lagt ut det på Google, varför skulle jag inte få använda det då? Men nu förstår jag att Google bara länkar till andra sidor.

– Jag har en egen blogg och lägger ut egna bilder där, berättar Emma Gommel. Jag tycker det är helt okej om någon vill använda mina bilder för att de tycker att bilderna är fina. Men då vill jag att de ska skriva att det är jag som är fotografen.

Några elever har själva varit med om att andra har tagit deras bilder utan lov och använt dem. En sådan upplevelse gjorde ett starkt intryck på Amica Palenius.

– Jag hade lagt ut en bild på min häst på nätet, berättar Amica Palenius. Sedan var jag inne och kikade på webbplatsen Stallet.se för något år sedan. Och där hade en tjej använt min bild och skrivit att detta var hennes egen häst som hette Prinsen eller något sådant.

Amica Palenius blev upprörd och kontaktade omedelbart personen ifråga via e-post.

– Jag bad henne ta bort bilden, annars skulle jag anmäla henne och då skulle hon bli avstängd från webbplatsen, säger Amica Palenius. Bilden försvann direkt, och tjejen som hade lagt upp den bad om ursäkt.

Ida Geschwind berättar att hon har tagit flera bilder på lokala band som hon har lagt ut på nätet. Hon har flera gånger sett att dessa bilder dyker upp lite varstans på olika webbplatser, utan att någon har bett om lov. De gånger Ida Geschwind har upptäckt detta har hon begärt att de ska ta bort bilderna. En annan elev som också har råkat ut för bildstöld är Emma Rathsmann.

– Jag och några kompisar hade ritat och målat en bild som visade hur vi trodde det skulle se ut i området kring Falu gruva om hundra år, berättar Emma Rathsmann. Bilden föreställde en äng med staket som hade växt igen. Sedan var det ett företag som använde vår bild på en affisch som de tryckte i 1000 exemplar och satte upp på stan. Vi blev helt förvånade och sa: "Men det där är ju vår bild!".

Efter sådana upplevelser kan man ana att eleverna har fått en djupare förståelse för upphovsrätten och vad det innebär när någon inte följer de upphovsrättsliga reglerna.

Att veta vad som gäller är inte alltid så lätt

Även om eleverna är vana internetanvändare och har en relativt god insikt om vilka regler som gäller, så finns det flera områden där det råder en viss osäkerhet. Egna bilder på Facebook är ett sådant exempel, och detta är något som flera elever i klassen har funderat över.

– Det sägs ju att Facebook äger alla bilder som man lägger ut där, säger Emma Gommel. Men får jag då sätta copyright på mina egna bilder? Om Facebook äger bilderna så gäller väl inte min copyright? Det här har jag aldrig fått klart för mig.

Hampus Forsberg har funderat över vad det egentligen är som Facebook äger. Bilden man laddar upp på Facebook finns ju kvar i digitalkameran eller på datorn.

– Om jag lägger upp en bild på Facebook så har jag ju originalet kvar, säger Hampus Forsberg. Facebook äger väl inte originalet, de kan väl inte kräva att jag ska ta bort originalet som finns i min kamera? Eller äger vi bilden tillsammans?

Något annat som inte alla elever har klart för sig är om vi får länka till andras verk utan att be om lov. Eleverna har använt publiceringsverktyget Glogster för att göra digitala collage. Förutom att lägga upp egna teckningar, foton och filmer så har några elever också länkat till andras bilder och filmer.

– I min Glogster-affisch länkade jag till en video jag hittade på nätet, berättar Hampus Forsberg. Den videon spelas upp inne i min Glogster-affisch. Får man verkligen göra så utan att be om lov?

En annan fråga som flera elever har funderat över är filmer som finns tillgängliga via filmpubliceringssajter

som exempelvis YouTube. Eleverna är medvetna om att en del filmer har lagts ut helt olagligt på YouTube, men att det ändå är lagligt att titta på dem. Men det kan vara svårt att veta hur man får använda materialet man hittar där.

– Jag tycker att det är konstigt att det nästan aldrig står på något YouTube-klipp att det är copyright, säger Emma Gommel. När man tittar på foton på olika bloggar står det ofta "copyright" över hela bilden, men på ett filmklipp på YouTube står det inte någonsans.

Fildelning - en känslig fråga

På en direkt fråga om eleverna brukar ladda hem musik från nätet olagligt blir det märkbart tyst i den annars så pratglada elevgruppen. När de väl börjar prata går åsikterna tydligt isär.

– Jag tror faktiskt att jag aldrig har laddat hem musik från nätet, börjar Hampus Forsberg till många klasskamraters uttryckliga förvåning. Personligen tycker jag inte att det är rätt att ladda ner något gratis som någon annan har lagt ut pengar på att göra.

Emma Gommel håller inte med, utan ger uttryck för en annan syn på nätets resurser.

– Jag tycker att det ska vara gratis att ladda ner musik från nätet, säger Emma Gommel. Det är i alla fall viktigt att man inte betalar till någon som inte har skapat musiken. Det kommer alltid att finnas möjligheter att ladda ner musik.

Samtliga elever i klassen använder musiktjänsten Spotify och tycker att detta är ett bra sätt att kunna lyssna till musik helt lagligt. Det återstår att se vilka andra tjänster som kommer att dyka upp framöver, huruvida dessa kommer att minska den olagliga fildelningen och om detta också på sikt kommer att förändra ungas attityder till fildelning. Oavsett vad som sker i framtiden så kommer skolan att fortsätta spela en viktig roll när det gäller att ge eleverna kännedom om upphovsrätten och vad den innebär för eleverna, både i deras roller som producenter och som användare.

Senast uppdaterad: 2010-11-17

Webbansvar: [Anette Holmqvist](#)

Skolverket
Alströmergatan 12
106 20 Stockholm
08-527 332 00
Fax: 08-24 44 20